

KRATKA KRONOLOGIJA OSAMOSVOJITVE REPUBLIKE SLOVENIJE

Egon PELIKAN

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18

e-mail: egon.pelikan@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Na podlagi nekaterih omenjenih gradiv smo pripravili kronologijo slovenske osamosvojitve, upoštevajoč predvsem nesporna dejstva, ki jih lahko izpeljemo iz stanja v slovenski historiografiji danes. Ta naj bralcu zbornika omogoči časovno orientacijo ob prebiranju posameznih referatov.

V kratki kronologiji predstavljamo glavna dejstva osamosvojitve in ob tem opozarjamo na tiste elemente (zunanjepolitične, notranjepolitične, vojaške itd.), ki so ob koncu osemdesetih in na začetku devetdesetih let pogojevali doseganje samostojnosti in suverenosti Republike Slovenije.

Seveda se nam ob tem takoj postavljata tako vprašanje, kateri dogodki so bili zares prelomnega značaja, kakor tudi vprašanje, od kdaj bi časovno lahko šteli dogodke oziroma procese, ki so privedli do osamosvojitve. Najbrž bodo na ta vprašanja vsaj deloma odgovorili tudi referati udeležencev znanstvenega posveta.

Ključne besede: Slovenija, osamosvojitve Slovenije, vojna za Slovenijo, Jugoslavija, razpad Jugoslavije, vojna v Jugoslaviji, slovenska politika, politične stranke, Demos, 1988-1992

BREVE CRONOLOGIA DEL PROCESSO D'INDIPENDENZA DELLA REPUBBLICA DI SLOVENIA

SINTESI

In conformità ad alcuni dei materiali citati abbiamo preparato una cronologia dell'indipendenza slovena, tenendo presenti soprattutto i fatti certi, comprovati dalla storiografia slovena di oggi. Essa ha lo scopo di aiutare il lettore ad individuare la giusta sistemazione temporale degli argomenti trattati nelle varie relazioni.

La breve cronologia presenta i fatti principali del processo d'indipendenza e richiama l'attenzione su quegli elementi (di politica estera, di politica interna,

militari, ecc.) che alla fine degli anni '80 e agli inizi degli anni '90 condizionarono il conseguimento dell'indipendenza e della sovranità della Repubblica di Slovenia.

Naturalmente, sorgono immediate le domande: quali furono gli eventi veramente decisivi e quando sarebbe partito il processo che portò all'indipendenza. A rispondere, almeno in parte, sono le relazioni presentate dai partecipanti al convegno scientifico.

Parole chiave: Slovenia, indipendenza della Slovenia, guerra per la Slovenia, Jugoslavia, disintegrazione della Jugoslavia, guerra nella Jugoslavia, politica slovena, partiti politici, Demos, 1988-1992

V naši historiografiji nimamo veliko del, ki bi nastala na izvirnem gradivu. Omeniti velja predvsem več razprav Boža Repeta (2002), ki je za študijo o osamosvojitvi Slovenije, ki jo je pripravljaj, črpal iz arhiva vlade Republike Slovenije, arhiva predsedstva in predsednika predsedstva Republike Slovenije, in knjigo Jožeta Pirjevca, ki predstavlja pregled celotnega desetletja balkanske tragedije (1991-2001) (Pirjevec, 2003).

Poleg omenjene razprave imamo na voljo vrsto spominov, Dimitrija Rupla (že troje spominov), Janeza Drnovška, Janeza Janše, Martina Špeglja, Konrada Kolška, Borisava Jovića itn.

Ostajajo nam seveda še časopisni viri, ki ponujajo sicer zgovoren kronološki pregled, a sežejo v globino posameznega problema le toliko, kolikor zmorejo to v dani situaciji napraviti novinarji ... Kljub temu časopisni viri omogočajo rezimiranje in sklepanje v sklopih oziroma daljših časovnih intervalih.

Poleg zgoraj omenjenih virov so bili ob deseti obletnici osamosvojitve prirejani trije simpoziji (v Brežicah, Kopru in Mariboru), na katerih so nastopili tedanji politiki, tj. akterji tedanjega dogajanja, zgodovinarji iz tujih evropskih držav, ki so pripravili pregled odnosa do osamosvajanja v svojih državah, in seveda slovenski zgodovinarji, kolikor smo imeli na voljo zgoraj omenjene vire.

Pričujoči zbornik predstavlja rezultate posveta, ki ga je Znanstvenoraziskovalno središče v Kopru priredilo ob deseti obletnici odhoda zadnjega vojaka JLA z ozemlja Republike Slovenije oktobra 2001.

Na podlagi nekaterih omenjenih gradiv smo pripravili kronologijo slovenske osamosvojitve, upoštevajoč predvsem nesporna dejstva, ki jih lahko izpeljemo iz stanja v slovenski historiografiji danes. Ta naj bralcu zbornika omogoči časovno orientacijo ob prebiranju posameznih referatov.

V kratki kronologiji predstavljamo glavna dejstva slovenske osamosvojitve in ob tem opozarjamo na tiste elemente (zunanjepolitične, notranjepolitične, vojaške itd.),

ki so ob koncu osemdesetih in na začetku devetdesetih let najpomembneje pogojevali doseganje samostojnosti in suverenosti Republike Slovenije.

Seveda se nam ob tem takoj postavljata tako vprašanje, kateri dogodki so bili zares prelomnega značaja, kakor tudi vprašanje, od kod bi lahko šteli dogodke oziroma procese, ki so privedli do osamosvojitve.

V tem kontekstu je vsekakor treba omeniti 57. številko Nove revije 18. februarja 1987, v kateri je šestnajst vidnih slovenskih intelektualcev javno razpravljalo o gospodarskem, družbenem in političnem položaju Slovencev v Jugoslaviji. Številka je prinesla nekakšen program – slovenske nacije.

Prav tako ob koncu osemdesetih let ne moremo tudi mimo kritičnega pisanja tednika Mladina, ki je razkrival ozadja načrtov za represijo nad slovensko opozicijo, zapletov okoli "štafete" itd., kar je zicalilo novo klimo v družbenopolitičnih razmerah v Sloveniji v drugi polovici osemdesetih let in nazadnje pripeljalo do aretacije Janeza Janše. Lahko pa bi segli še nazaj, do Kavčičevega liberalizma, akcije 25 poslancev, ustave 1974, ali še dlje v preteklost, do Avnoja itd.

V kratkem pregledu smo izbrali smo tiste prelomne dogodke, v katerih že nastopajo vsi ključni protagonisti osamosvojitve, in odštevanje začeli z aretacijo Janeza Janše ter ustanovitvijo Odbora za zaščito človekovih pravic (oziroma prvotno Odbora za zaščito pravic Janeza Janše).

Aretacija Janše in proces proti četverici (31. maja 1988)

Aretaciji Janeza Janše 31. maja 1988 je sledilo tako množično organiziranje civilne družbe v Sloveniji, da o čem podobnem pred tem ne moremo govoriti (če odmislimo študentske demonstracije konec 60. let, ki pa so imele povsem drugačno vsebino, predvsem pa niso zajemale vseh generacij in družbenih slojev). Kmalu po Janševi aretaciji je namreč začel delovati Odbor za varstvo človekovih pravic.

Odbor za varstvo človekovih pravic – ustanovljen 3. junija 1988

Organizirane in spontane prireditve, ki so v Slovenji potekale v senci ali pod okriljem Odbora, so predstavljale gibanje, ki je v temelju spreminjalo mentaliteto Slovencev in zavest o njihovi skupni volji. (Zborovanja na Kongresnem trgu 21. junija 1988 se je denimo udeležilo več deset tisoč ljudi, "Roška" pa je postala simbol novega družbenopolitičnega dogajanja na Slovenskem.)

Zborovanje v Cankarjevem domu (27. februarja 1989)

Naslednji prelomen dogodek na slovenskem družbenopolitičnem prizorišču je Cankarjev dom. Zborovanje "Za mir in sožitje" in v podporo Albancem 27. februarja

1989 je bilo korak, ki je do kraja zaostрил odnose med Srbijo in Slovenijo. V luči poznejšega razvoja, ki je pripeljal do slovenske osamosvojitve, je posebno pomembno zato, ker tedaj opozicija v organizacijah civilne družbe in uradna slovenska politika prvič javno in odločno nastopita skupaj.

Šlo je za odziv na spremembe srbske ustave, ki je odpravljala avtonomijo pokrajin. V odgovor so se v Starem trgu albanski rudarji zaprli v rudnik in zahtevali nespremenjeno ustavo iz leta 1974.

Po zborovanju se začne prava gospodarska vojna med Srbijo in Slovenijo, ki je zvezne oblasti niso mogle ali znale preprečiti.

Majniška deklaracija (8. maja 1989)

Naslednji mejnik pomeni Majniška deklaracija 8. maja 1989, ki je nastala po drugi aretaciji Janeza Janše. Na zborovanju 8. maja na Kongresnem trgu jo je prebral pisatelj Tone Pavček. V treh točkah oblikovan program je obsegal zahteve po samostojni državi Sloveniji, človekovih pravicah, političnem pluralizmu itn.

Ustavna dopolnila v slovenski skupščini (27. septembra 1989)

Jeseni 1989 smo bili v Sloveniji priča tudi premikom na ustavni ravni. Dopolnila k slovenski ustavi, sprejeta **27. septembra 1989**, so sledila javni kritiki sprememb zvezne ustave, ki so zmanjševale pristojnosti republik nasproti federaciji. Tukaj je sprva najbolj angažirano delovalo Društvo slovenskih pisateljev. Prek Ustavne komisije v senci, ki jo je vodil Igor Bavčar, in tez za ustavo Republike Slovenije (popularno imenovanih "sociološko-pisateljska ustava", ki so izšle že aprila 1988) je civilnodružbena opozicija v tem času prehitevala oblast. Ta se je odzvala in septembra 1989 je tudi slovenska skupščina sprejela dopolnila, s katerimi je utrdila pravico do samoodločbe, pri čemer je upoštevala sugestije oziroma prevzela vrsto predlogov opozicije. Slovenija naj bi poslej sama odločala, katera dopolnila zvezne ustave zanj veljajo oziroma ne, črtana je bila tudi vodilna vloga partije, ki se je odločala za "sestop z oblasti". Amandmaji so ustavno omogočali prehod iz socialističnega v tržno gospodarstvo in prehod iz enopartijskega v večstrankarski sistem. V CK ZKJ je prevladalo mnenje, da so slovenska dopolnila v nasprotju z zvezno ustavo. Kljub neskončnim pisnim intervencijam in seji CK ZKJ tik pred sprejetjem dopolnil v slovenski skupščini slovenski člani CK niso popustili.

Demos (4. decembra 1989)

V tem času je potekala hitra demokratizacija političnega življenja v Sloveniji. Že v prvi polovici 1989. nastane vrsta strank (Slovenska kmečka zveza, Slovenska

demokratska Zveza, Socialdemokratska zveza Slovenije, Zeleni Slovenije, 2. novembra Krščanski demokrati itd.).

Sprva je hotela oblast politični pluralizem preprečiti in je propagirala nekakšen *"sestop z oblasti v političnem pluralizmu brez strank"* oziroma v okviru tedanje SZDL.

Opozicija je 4. decembra 1989 ustanovila predvolilno koalicijo Demos, njen predsednik je postal Jože Pučnik.

Odhod Slovencev s XIV. izrednega kongresa ZKJ – razpad partije ZKJ (24. januarja 1990)

Pluralizacijo političnega prizorišča v republikah so skušali zagovorniki centralizma preprečiti z utrditvijo zvezne, jugoslovanske partijske organizacije. **Januarja 1990** je bil sklican **14. izredni jugoslovanski** partijski kongres, ki naj bi discipliniral republiška partijska vodstva.

Na kongresu srbski komunisti predlagajo spremembe, ki bi vodile ali v unitaristični jugoslovanski ali velikosrbski nacionalni program (z načelom preglasovanja, en človek – en glas). Za kongres je slovenska partija pripravila predloge reform, za katere pa je večina že vedela, da ne morejo biti sprejeti (večstrankarstvo, človekove pravice, Kosovo itd.). Slovenci izredni kongres zapustijo, ko ni izglasovan noben predlog ZKS (beograjski tisk je sicer pisal, da so imeli dan prej hotel že objavljen in kovčke pospravljene, kar bi glede na razmere lahko bilo tudi res ...)

Prve večstrankarske volitve po 52 letih (8. in 22. aprila 1990)

8. in 22. aprila 1990 so potekale v Sloveniji prve večstrankarske volitve. Končale so se brez incidentov in v splošno korektnem ozračju. Od 240 sedežev v treh zborih skupščine jih 126 dobi opozicijska koalicija Demos. Mandatar nove vlade postane Lojze Peterle, po predvolilni pogodbi, saj so Krščanski demokrati dobili največ glasov znotraj koalicije.

Razorožitev TO (17. maja 1990) in ustanovitev Manevrske strukture narodne zaščite

Mesec po volitvah je bila nova vlada, takoj ob izvolitvi, že postavljena pred velik izziv. Pod pretvezo, da je orožje neustrezno hranjeno, je JLA že 17. maja 1990 praktično razorožila TO Slovenije (ostala je brez več kot 80% orožja). Sledila je ena najbolj konspirativnih akcij v Sloveniji, ko je bila le tri mesece pozneje organizirana Manevrska struktura narodne zaščite, ki je štela 20.000 oboroženih moških in je bila ob nastanitvi na specialce in policijo sposobna obvladovati ozemlje Republike Slove-

nije. Pravno je to omogočala tudi zakonodaja o Narodni zaščiti. Izdelani so bili prvi načrti za primer napada na Slovenijo, formiranih je bilo veliko tajnih skladišč orožja itd.

Deklaracija o suverenosti Republike Slovenije (2. julija 1990)

Prvi pomembnejši osamosvojitveni akt na deklarativni ravni je bila **Deklaracija o suverenosti Republike Slovenije, sprejeta 2. julija 1990** na skupni seji vseh treh zborov. Razglašala je suverenost in nadrejenost republiške zakonodaje zvezni. Konkretno posledice ni imela, pomenila je le etapo oziroma pospešek na poti do osamosvojitve. Deklaracija je določala tudi enoletni rok za sprejetje nove slovenske ustave.

Osamosvojitvena zakonodaja (28. septembra in 4. oktobra 1990)

V sklopu osamosvojitvenega delovanja vlade in parlamenta so bili na zasedanju skupščine **28. septembra in 4. oktobra 1990 sprejeti prvi konkretni ustavni zakoni v tej smeri**. Novi zakoni so med drugim dajali Sloveniji pristojnosti pri določanju vojaškega roka in poveljevanja Teritorialni obrambi. Ob tem je bilo sočasno razveljavljenih 27 jugoslovanskih zakonov. Zvezni organi so zaman zahtevali preklic sprejetih slovenskih zakonov.

Plebiscit (23. decembra 1990)

Zdaj so se pojavili zapleti v zvezi s sprejemanjem nove ustave, o čemer ni bilo mogoče najti soglasja niti v Demosu. Ko je vlada ugotovila, da se položaj vse bolj zapleta in bo za sprejem nove ustave do decembra 1990 zmanjkalo časa, se novembra v koaliciji odločijo za plebiscit. 21. novembra je skupščina sprejela zakon o plebiscitu, ki je bil čez dober mesec, **23. decembra 1990**, tudi izveden. Rezultati so bili razglašeni 26. decembra, udeležba je bila 93,2-odstotna in 88,2% vseh upravičencev je glasovalo za samostojnost.

Na podlagi odločitve na plebiscitu se začnejo pogajanja z vodstvi drugih republik, pri čemer se zagovarja teza, da se Slovenija namerava "razdružiti", ne "odcepiti". Temu najodločneje nasprotuje srbsko politično vodstvo.

Ekonomija v času osamosvajanja

Za trenutek se ozrimo še na gospodarske razmere v tedanji Jugoslaviji in Slovenji. Ob minimalnih deviznih rezervah je zunanji dolg Jugoslavije ob koncu 80. let znašal že blizu 20 milijard ameriških dolarjev.

Branka Mikulića je marca 1989 nasledil Ante Marković s programom stabi-

lizacije. To so časi fiksnega tečaja dinarja, vezanega na nemško marko v razmerju 7:1, iskanja kreditov v tujini, liberalizacije trga itd.

Potem ko je postajalo vse bolj očitno, da je Markovičev program neuspešen, se Slovenija od jeseni 1990 vse odločneje pripravlja na ekonomsko osamosvojitve. 8. januarja 1991 se razve, da je Srbija ob koncu leta 1990 vdrla v monetarni sistem (s tiskanjem denarja), in tako kupila Miloševiću volitve – to je vsekakor bil srbski rop stoletja. 9. januarja 1991 Slovenija objavi memorandum, v katerem Markoviču očita nesposobnost. Zvezna vlada v vsem času obstoja ni bila sposobna niti preprečiti protekcionističnih ukrepov Srbije proti Sloveniji in Hrvaški, kaj šele dobiti denar nazaj. 11. januarja je skupščina RS sprejela ukrepe za ekonomsko osamosvajanje in naložila vladi, naj do 23. januarja pripravi program dejavnosti za razdruževanje od države.

Novi slovenski proračun je bil sprejet 1. aprila 1991. V njem so bile prvič vse postavke samostojne države, postavke za obrambo oziroma TO (in za JLA posebej), za plačevanje carin oziroma kotizacijo v zvezni proračun pa je bilo predvidenih štirikrat manj sredstev od zahtevanih.

Resolucija slovenskega parlamenta o sporazumni razdružitvi (20. februarja 1991)

Slovenski parlament je 20. februarja 1991 sprejel Resolucijo o sporazumni razdružitvi in jo posredoval jugoslovanskim parlamentom. Naslednji dan je podobno resolucijo sprejel hrvaški parlament (obe resoluciji je zvezno predsedstvo takoj razglasilo za nelegalni). 28. februarja pa so na drugi strani krajinski Srbi oziroma njihov nacionalni svet sprejeli sklep o odcepitvi od Hrvaške, ker iz Jugoslavije nočejo. 7. marca je bila ustanovljena vlada SAO Krajine v Kninu, 8. marca pa je bil v Sloveniji sprejet ustavni zakon o nepošiljanju nabornikov v JLA.

Nazadnje so se 31. marca vneli spopadi med milico SAO Krajine in hrvaško policijo na Plitvicah, ki so dejansko pomenili začetek državljanske vojne v Jugoslaviji. 19. maja 1991 se je 78% hrvaških volivcev na plebiscitu odločilo za samostojno državo.

Incident v Pekrah (23. maja 1991)

V Sloveniji se je prvi incident s smrtno žrtvijo zgodil 25. maja 1991 v Mariboru. Po izsiljenem incidentu v bližini učnega centra TO v Pekrah je JLA ugrabila načelnika mariborskega štaba TO Vladimíra Miloševića in stotnika Milka Ozmeča. Položaj v Pekrah je bil sicer ves čas do skrajnosti zaostren, saj bi vsak trenutek lahko izbruhnil oborožen spopad. Vojaški helikopterji in letala so v tem času preletavali vso Slovenijo, 25. maja ob 7. uri zvečer pa je ob demonstracijah pred vojašnico umrl demonstrant Josef Šimčík, ki ga je do smrti povozil vojaški transporter. V tem času

bi bil spopad z armado najbrž usoden, saj je TO še hudo primanjkovalo oborožitve. Glavna pošiljka orožja je šele tik pred oboroženim spopadom prispela v koprsko pristanišče, po morju (kar sicer kaže tudi na življenjski pomen prostega izhoda na morje oziroma vprašanje morske meje s Hrvaško).

Marković v Ljubljani (12. junija 1991)

Tudi zvezni premier Ante Marković je poskušal vse, da bi slovensko osamosvojitve, določeno za 26. junij, "zamrznili". Ob obisku v Ljubljani 12. junija 1991 je sicer še zagotavljal, da uporabe sile ne bo, že 21. junija pa je na zasедanju jugoslovanske skupščine izjavil, da bo ZIS z vsemi sredstvi preprečil spreminjanje notranjih ali zunanjih meja. Ameriški predsednik Bush in članice ES so mu na drugi strani še 23. junija obljubljali, da slovenske samostojnosti ne bodo priznali, s čimer so posredno dajali mandat za "ureditev razmer", kar je pomenilo zeleno luč za intervencijo omejenega obsega. Z ameriške strani naj bi prišlo celo do nekaj konkretnih namigov o odobranju uporabe vojaške sile v majhnem obsegu, s čimer naj bi Slovence zastrašili ...

Osamosvojitve (25. in 26. junija 1991)

V Sloveniji je bil parlament prisiljen izvajati sprejeto osamosvojitveno zakonodajo. Vrsta odločilnih zakonov je bila sprejeta že 5. junija z veljavnostjo 25. junija. 25. junija je skupščina sprejela Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ustavni zakon za njeno izvedbo in Deklaracijo o neodvisnosti. Dan pred tem je sprejela tudi amandmaje k ustavi iz leta 1974, nov republiški grb in novo zastavo. V skladu z zakoni je 25. junija predsednik vlade Peterle obvestil carinsko službo, da je začel veljati (že prej sprejeti) slovenski zakon o carinah.

26. junija je potekala slovesna razglasitev samostojne Slovenije na Trgu revolucije. Prevzet je bil tudi nadzor nad kontrolo letenja.

Napad na Slovenijo

Formalno se je napad na Slovenijo začel s sklepom Zveznega izvršnega sveta (v noči s 25. na 26. junij 1991), ko je ob 3.30 zjutraj zvezna vlada sprejela sklep o prevzemu jugoslovanske meje, za kar naj poskrbi JLA. Na podlagi tega sklepa se je začela vojaška intervencija.

Mejni prehod Krvavi Potok (Foto: Arhiv Primorskih novic)
Krvavi Potok border crossing (Photo: Primorske novice archives)

Vojna (27. junija 1991)

27. junija se na slovenskih tleh začnejo prve vojaške operacije. Ob 1.30 prodre tankovska kolona iz Karlovca do Metlike. Ob 4.00 zjutraj pride pri blokadi (Poganci med Metliko in Novim mestom) do streljanja, kar je bil tudi prvi oboroženi spopad. Z Vrhnike ob 2.40 krene tankovska kolona. Sledila sta blokada vseh vojašnic in odklop njihove infrastrukture.

Do večera je JLA v večini zasedla mejne prehode.

Po začetni neodločnosti pa je sledil odločnejši nastop slovenske TO in že naslednji dan, 28. junija, je bilo hitro vzpostavljeno ravnotežje na bojiščih, kjer se JLA ni mogla več premikati. TO je začela protinapad (boji na Medvedjeku, Holmcu, v Limbušu itn).

Prav tako je steklo uspešno informiranje Evrope o poteku agresije. Odločni akciji slovenskih enot je sledila kriza v enotah JLA. S stopnjevanjem spopadov pa se je premieru Markoviču iztekel tudi "tihí mandat" Evropske skupnosti, ne da bi dosegel cilj, spopadi pa so daleč presegle želje in potrpežljivost ES. 28. junija zvečer je v Jugoslavijo že priletela evropska trojica (Gianni de Michelis, Jacques Poos in Hans van der Brook). V Zagrebu so se ponoči sešli s slovenskim predsednikom Kučanom,

ministrom Ruplom, hrvaškim predsednikom Tudjmanom in predsednikom zvezne vlade Markovićem. 29. junija zjutraj je bilo doseženo premirje, ki pa ni obveljalo. V Ljubljano je na pogajanja prispel tudi general Andrija Rašeta ter zahteval deblokiranje vojašnic in enot na terenu. Prek beograjske televizije so prav tako sporočili ultimatum Sloveniji, v katerem je JLA grožila s stopnjevanjem napadov. Spopadi so se še zaostрили na mejnih prehodih Škofije, Vrtojba, na Medvedjeku itn.

Boji so potekali tudi med zasedanjem slovenskega parlamenta 29. junija zvečer, kjer so se poslanci sicer zavzeli za umiritev razmer, a ne na škodo osamosvojitve.

Po izteku ultimata so 30. junija v resnici poletela proti Sloveniji letala JLA, ki pa so se vrnila brez napadov. Blokirane enote in vojašnice so namreč rabile za talce v primeru širšega zračnega napada, poleg tega pa bi tak napad za JLA pomenil zunanjepolitično katastrofo. 30. junija zvečer sta na zahtevo evropske trojice v Ljubljano prispela Ante Marković in delegacija ZIS.

Spopadi (1. in 2. julija 1991)

1. junija so se vrstili poskusi preboja blokad, tankovsko kolono z Medvedjeka TO blokira v Krakovskem gozdu.

Spopadi se spet okrepijo 2. junija, ko JLA poskusi z novo ofenzivo. Tokrat uporabi letalstvo. Raketirani so oddajniki RTV (Krvavec, Nanos, Domžale itd.), Krakovski gozd, več je bilo poskusov prebojev blokad itd. Slovenska TO je sprožila odločen protinapad in 2. julija zvečer je bila že večina slovenske meje spet v rokah TO in policije. Podnevi sta se minister Rupel in predsednik Kučan v Avstriji pogovarjala z nemškim zunanjim ministrom Genscherjem.

Zvečer je ob 21.00 Slovenija enostransko razglasila premirje, saj je bila večina vojaških ciljev dosežena (tj. zavarovanje meje), armada pa povsem blokirana.

V Zagrebu so naslednjega dne, 3. julija, priredili pogajanja med predstavniki zvezne vlade (Andrija Rašeta in Petar Gračanin) in Republike Slovenije in 4. julija se je vojska začela postopno unikati v vojašnice, ki so jim vračali infrastrukturo.

5. julija je general Blagoje Adžić v Beogradu nastopil z znanim govorom o načrtovanem stopnjevanju agresije na Slovenijo z vsemi sredstvi. A 6. julija je TO nadzorovala že 99% slovenskega ozemlja.

Medtem je že nastopilo obdobje pogajanj.

Statistika žrtev vojne za Slovenijo

JLA je imela 163 mrtvih in 44 ranjenih.

Med slovenskimi civilisti je bilo 5 mrtvih, 38 ranjenih.

Med tujci 10 mrtvih in 1 ranjen.

V slovenski policiji 4 mrtvi in 22 ranjenih.

Med teritorialci 5 mrtvih v boju in 89 ranjenih ter 4 smrtno žrtve nesreč.
Zajetih je bilo 2600 vojakov in 260 častnikov JLA.

Brionska deklaracija (7. julija 1991)

Na Brionih, kjer so 7. julija potekala pogajanja delegacije iz Slovenije, zvezne vlade, Hrvaške, Srbije in ES, se je slovenska pogajalska skupina znašla pred ultimativno zahtevo, naj odstopi od sklepov z dne 25. junija. Predstavniki ES Jacques Poos, Hans van den Broek in Gianni de Michelis so zahtevali preklic. Najbolj oster je bil Nizozemec van der Broek. Pogajalci – Kučan, Drnovšek, Bučar, Peterle in Rupel – so se sicer dobro držali, a od ultimata, ki praktično ni dopuščal izbire, trojica ni odstopila.

Zahteve Brionske deklaracije so bile naslednje:

- na meji je lahko slovenska policija,
- federacija nadzira zračni promet,
- carine federaciji,
- na mejah stanje izpred 25. junija (tudi oznake).
- deblokirati objekte JLA in vrniti zaplenjene stavbe in opremo,
- prehodnost vseh cest in izpustitev ujetnikov.

Slovenska delegacija je diktat sprejela s pridržkom, da odločitev velja samo za trimesečni moratorij, in 10. julija je slovenska skupščina Brionsko deklaracijo potrdila. Nejasno formulirana deklaracija je puščala vrsto nerešenih vprašanj, posebno vprašanja, kako naj gre pravzaprav razumeti trimesečni moratorij, kaj narediti z mejnim pasom (ali naj se nanj znova pusti zvezna vojska?). Nobenega jamstva tudi ni bilo, da JLA ne bo spet napadla, razen obljube, da bi nas v tem primeru Evropa takoj priznala – da s tem v realni situaciji ne bi pridobili popolnoma nič, se je pozneje lepo pokazalo v Bosni.

Politiki ES še vedno niso razumeli, da so zvezna vlada (Marković), zvezno predsedstvo in navidežno prizadevanje Miloševića za Jugoslavijo samo pesek v oči – cilj srbske politike je bil uresničiti projekt velike Srbije, za navideznim interesom ohranitve Jugoslavije; Marković je bil napihnjen balon, za katerim je srbska politika le spretno skrivala srbizacijo JLA in celotne Jugoslavije, z načrtom etničnega čiščenja v končni konsekvenci – prvi konkreten dokaz je bil že vpad v monetarni sistem. Markovičev poskus reševanja Jugoslavije je bil krinka srbske politike, ki je Jugoslavijo že odpisala ...

Sklep predsedstva SFRJ o umiku JLA z opremo in oborožitvijo (18. julija 1991)

V tem času potekata dva vzporedna procesa (politični in vojaški) – na eni strani je cilj srbske politike velika Srbija, pri čemer se JLA pospešeno spreminja v poslušno orodje srbskega vodstva, na drugi strani vse bolj prevladuje spoznanje, da celotnega

slovenskega in hrvaškega ozemlja armada ne more zasesti oziroma obvladati. Torej obstaja tako politični kakor vojaški razlog.

Prvi jasni znaki o namenu JLA, da se iz Slovenije umakne, so bile že izjave Borisa Jovića Janezu Drnovšku na Brionih. Armado je skrbelo tudi za usodo več milijard dolarjev vredne vojaške opreme v Sloveniji.

Dejansko se je položaj na Hrvaškem vse bolj zaostroval in JLA je orožje potrebovala tam. Branili naj bi meje bodoče Jugoslavije, tj. velike Srbije, in ne izgubljali čas v Sloveniji.

Mirovna konferenca o Jugoslaviji v Haagu (7. septembra 1991)

Na njej sodelujejo zunanji ministri vseh držav ES, delo konference pa je potekalo v naslednjih treh mesecih. (Sledilo je še osem plenarnih zasedanj, do 5. novembra, ko je postalo jasno, da stališče republik ne bo mogoče uskladiti.) 26. septembra so imenovane tri komisije (za manjšine, ekonomska vprašanja in ustavna vprašanja), vendar je vsako posredovanje za kompromis med republikami neuspešno. 18. oktobra se na novi izredni seji pojavijo prvi predlogi o morebitnem priznanju v okviru republiških meja, kar Srbija seveda zavrača. Za Slovenijo je bila najbolj nevarna zamisel o carinski uniji, vendar je Carringtonov načrt k sreči še najbolj odločno zavračala Srbija in ga 5. novembra edina tudi povsem zavrnila, preostale članice so predlog sprejemale. Srbija in JLA sta bili tedaj že v osvajačni vojni, ki jo je Evropa lahko le opazovala.

Ko so propadli vsi poskusi sklenitve premirja, je bila ES končno prisiljena razmišljati tudi o možnosti, da bo najbrž treba priznati posamezne republike.

Umik JLA iz Kopra (26. oktobra 1991)

Generali so bili jeseni prisiljeni zaprositi za podaljšanje roka za umik iz Slovenije (dogovorjeni datum je bil 18. oktober 1991). Zaradi presekanih poti na Hrvaškem in slabe organizacije je JLA zapustila vojaški material in oborožitev v vrednosti 500 milijonov dolarjev (več kot 200 tankov in drugih vozil; 700 vagonov vojaške opreme itn.).

Nova ustava RS (23. decembra 1991)

Nova ustava je nastajala več kot eno leto. Posebno sporen je bil 55. člen o svobodnem odločanju o rojstvu otrok. Z novo ustavo je Republika Slovenija tudi v ustavnopravnem smislu postala sodobna demokratična država, kar je pogojevalo njeno vključevanje v evropske integracije.

Priznanje Evropske skupnosti (15. januarja 1992)

Republiko Slovenijo so (v kronološkem vrstnem redu) priznale (od 26. junija do 12. decembra 1991): Hrvaška, Litva, Gruzija, Latvija, Estonija, Ukrajina.

Islandija in Švedska sta Slovenijo priznali 19. decembra 1991. Najpomembnejše je bilo priznanje držav ES, ki se je začelo s pritiskom Nemčije na druge članice in z nemškim priznanjem 19. decembra 1991 – sicer z veljavnostjo 15. januarja 1991, ko so Slovenijo priznale tudi druge članice ES (kompromis je izumil italijanski zunanji minister Gianni de Michelis). V tem smislu je bilo pomembno tudi priznanje Vatikana, ki je Slovenijo priznal 13. januarja 1991.

Nazadnje velja omeniti še priznanje Združenih držav Amerike, za katero se je zunanjemu ministru Ruplu uspelo z Lawrenceom Eagleburgerjem dogovoriti, naj bo kar na njegov rojstni dan, 7. aprila 1992.

Slovenija v OZN (22. maja 1992)

Tega dne je Slovenija postala 176. polnopravna članica OZN. Sprva je bilo sprejetje nove članice sicer predvideno za mesec junij, a Avstrija se je kot nestalna članica Varnostnega sveta potrudila in spravila to vprašanje na dnevni red namesto ene od izpadlih točk zasedanja.

Zunanjepolitične okoliščine slovenske osamosvojitve

Slovenska osamosvojitve se je dogajala v zelo zapletenih mednarodnih okoliščinah. Velika zgodovinska priložnost oziroma splet zgodovinskih okoliščin sta privedla do samostojne slovenske države. S tem nikakor ni zmanjšan pomen enotne volje državljanov Slovenije. Če te ne bi bilo, ne bi pomagal niti izredno ugoden splet okoliščin.

Vendar sta bila še spomladi leta 1991 proti slovenski osamosvojitvi vsa Evropa in praktično ves svet (razen držav v istem položaju, tj. baltičkih držav, Hrvaške itn.).

Z mnogimi velikimi prelomnicami v zgodovini je tako kot s slovensko: če bi leta 1910 kdo izjavil, da bo Avstro-Ogrska kmalu razpadla in bo na Balkanu nastala država južnih Slovanov, je imel več možnosti, da ga zaprejo v umobolnico kot v zapor. Podobno je bilo z razmišljanji o Jugoslaviji in samostojni Sloveniji še ob koncu 80. let – če rečemo z Ivanom Cankarjem, utopije imajo pač pogosto to čudno lastnost, da se tudi uresničijo ...

Paradoksalno je k osamosvojitvi in priznanju Republike Slovenije prispevala vrsta spornih in celo nasprotujočih si dejavnikov oziroma zgodovinskih dejstev:

1. Odločenost vodstva srbske politike za projekt velike Srbije. V tem projektu je bila Slovenija moteč dejavnik. Projekt velike Srbije je bil brez Slovencev mogoč. Izgubili bi sicer pomemben ekonomski dejavnik, rešili pa bi se tudi večnega "trouble makerja" z zvezami v Evropi, kar se je kazalo že ob problemih na Kosovu ob koncu osemdesetih let.

Vojna proti dvema severnima republikama hkrati pa je pomenila tudi nemajhen problem v čisto vojaškem smislu.

2. Vojna na Hrvaškem, ki je jasno dokazovala, da je skupna država nemogoča prav v času, ko si je Slovenija prizadevala za priznanje, pa tudi učinek spopadov na Hrvaškem na javno mnenje in politiko v državah ES. Kar je bila v propagandnem smislu Srebrenica za usodo BiH in Kosova, to je bil Vukovar (ki je padel 18. novembra) za priznanje Republike Slovenije in Republike Hrvaške.

3. Paradoksalno je k osamosvojitvi prispevala **odločitev armade in Anteja Markovića za agresijo na Slovenijo.** Kot v svojem referatu opozarja tedanji minister Janez Janša: kaj bi se zgodilo, če se ne bi bilo zgodilo nič? Slovenija bi razglasila samostojnost – zgodilo pa se ne bi popolnoma nič ... tako stanje bi lahko trajalo mesece in zunanje-politična priložnost bi bila zamujena, začela bi se spretna balkanska politika in najbrž bi se uresničile napovedi tedanjega finančnega ministra Dušana Šešoka, ki jih je izrekel še dober mesec pred razglasitvijo osamosvojitve. Upoštevati je namreč treba – če uporabim besede Dimitrija Rupla – da je nepriznanje neke države povezano z njenim statusom "dela druge države" (npr. Tajvan, Čečenija, Palestina itd.), če se zgodi to, je pozneje mogoče karkoli – tudi omenjeni trije scenariji.

4. Presenečenje Evrope nad "razpadom", ki ga v resnici nihče ni pričakoval in nanj nihče ni bil pripravljen. Seveda je hkrati obstajal tudi strah pred tako imenovanim učinkom domin – v zvezi s Sovjetsko zvezo, ne nazadnje Padanijo v Italiji in tamkajšnjim Bossijevim separatizmom Severne lige.

5. Mlačno mednarodno okolje, ko je pritisk med dvema blokoma popuščal (perestrojka v Sovjetski zvezi pod Gorbačovom). Navsezadnje je JLA ves čas balkanske krize iskala nasvete in orožje v Sovjetski zvezi in od tam bi lahko prišli usodni signali za nastop proti Sloveniji.

6. Val razpadov vzhodnoevropskih socialističnih sistemov (Vzhodna Nemčija, baltiške države, Romunija ...).

7. Dejanska nepripravljenost in **presenečenje armade nad uporom Slovencev**, ki je zaradi mešane nacionalne strukture itd. hitro razpadala. Akcija armade je bila pripravljena diletantsko in z njo je bila povzročena politična "kriza", ki se je nazadnje rešila v korist Slovenije. V resnici so generali, če uporabim krilatico, ki je tedaj krožila v armadnem vrhu, pričakovali, da bodo najhujša ovira za prodor tankovskih enot na slovensko mejo – polne ceste preplašenih Slovencev, ki bodo prek Šentilja in Ljubelja bežali v Avstrijo ...

8. **Pripravljenost srbskega vodstva, da Slovenijo "izpusti"** iz Jugoslavije oziroma njen odhod še pospeši (18. julija je, kot smo omenili, zvezno predsedstvo sprejelo sklep o umiku armade iz Slovenije – proti je glasoval le hrvaški član predsedstva Stipe Mesić).

9. **Odločitev vodstva JLA, da agresije po začetnem porazu ne stopnjuje**. V tem smislu so v armadnem vrhu preigravali vrsto scenarijev, od tistega, da je treba nastopiti najbolj brutalno z vso silo (npr. general Adžić), do tistega, da je treba Slovenijo, preden se jo izpusti, temeljito kaznovati tj. temeljito zbombardirati strateške objekte na slovenskem ozemlju (mostove, elektrarne, tovarne itd.), o čemer je govoril Janez Janša na posvetu v Kopru 26. oktobra, na podlagi tedanjih podatkov slovenske obveščevalne službe iz armadnega vrha ... in o čemer navsezadnje govori tudi general Konrad Kolšek v svojih spominih.

10. **Naklonjenost Nemčije**, ki je tvegala spor v ES. Zakaj se je tako izpostavila, ni povsem jasno. Razloge iščemo v nekaj smereh:

- sama se je združila na principu samoodločbe,
- želela se je vključiti v evropsko politiko rehabilitirana kot evropska velesila,
- tradicionalno je šlo za "nemško srednjo Evropo" in zgodovinsko smer njenega političnega prodora proti jugovzhodu.

Notranjepolitične okoliščine slovenske osamosvojitve

1. **Enotna volja prebivalstva** (izražena na plebiscitu in pozneje). Vsi akterji osamosvojitve so enotnega mnenja, da brez takega moralnega mandata slovenskega naroda v kritičnih trenutkih ne bi zmogli ravnati tako, kakor so.

2. **Ljudje na pravih mestih** – ne glede na poznejše politične usmeritve in kariere lahko rečemo, da je osamosvojitvena ekipa v času spopadov in osamosvojitve delovala izredno učinkovito. Mislim na predsednika tedanjega predsedstva Milana Kučana, zunanjega ministra Dimitrija Rupla, notranjega Igorja Bavčarja, Janeza Janšo, Lojzeta Peterleta ali Jelka Kacina in še vrsto drugih.

Šlo je za hkratno zmožnost odločne vojaške obrambe (Janša, Bavčar) na eni strani in za zmožnost pogajanja (Kučan, Drnovšek) na drugi. Posebno predsednik Milan Kučan je vedno znova poudarjal legalnost osamosvojitvenega procesa, tj. njegovo formalnopravno plat. Ob malo drugačnem spletu okoliščin bi Slovenija morda bila nazadnje samostojna država, a bi bila ob osamosvojitvi lahko videti tudi kakor Bosna ali Čečenija.

3. Prepričanje o tem, da vojna bo (kar sta zagovarjala predvsem Janez Janša in Igor Bavčar), in posledično zagotavljanje realne vojaške sile za odpor, kar takrat še zdaleč ni bilo vsem jasno (pomislino samo na vrsto "mirovniških" pobud civilne družbe in uradne politike, Deklaracije za mir, do predloga o enostranski popolni razorožitvi tik pred vojno itd.). To dejstvo, ki ga moramo priznati Janezu Janši, priznava danes tudi marsikateri od njegovih zdajšnjih zagrizenih političnih nasprotnikov. Vojaška sila je v slovenski zgodovini velikokrat igrala odločilno vlogo: Maister v Mariboru in boji za severno mejo, priključitev Primorske po prvi vojni, vojna za Slovenijo itn.

4. Politika slovenskega državnega vrha in partije. S tem mislim predvsem na odločitve partije za tako imenovani mehki sestop z oblasti ob koncu osemdesetih let. Spoznanje je k sreči sovpadalo z generacijskim prelomom v partiji ravno ob praveni času. "Trdi sestop" bi slovenski narod gotovo vnovič politično razdelil.

5. Krhko ravnotežje na političnem prizorišču v Sloveniji, ki je nastalo po okrnjeni zmagi Demosa na volitvah. (Okrnjeni, ker je imel v predsedstvu le dva člana in tudi ne večine v vseh treh parlamentarnih zborih.) To razmerje sil – kar je spet paradoks – je onemogočalo preradikalne, "pretrde" odločitve Demosa, ki bi lahko hitro povzročile razkol v osamosvojitvenih prizadevanjih med starimi in novimi političnimi silami, in tako posledično razkol v narodu (npr. lustracija, nesprava, lastninjenje itd.). Obe strani sta si morali prizadevati za dialog in pri Slovencih je uspelo nekaj, kar je v slovenski zgodovini redkost – taka enotnost jim je uspela samo še leta 1918 ob vstopu v Jugoslavijo, pa še takrat je šlo v prvi vrsti zgolj za enotnost elit ...

6. Vsaj omeniti moram tudi sinergijo predstav različnih t. i. interesnih skupin, ki vedno tvorijo "skupno voljo naroda", s čimer se bo treba v nadaljnjih študijah še ukvarjati. Mislim na pričakovanja, kot so bila:

- Cerkve v zvezi z rekatolizacijo,
- politikov v Demosu za afirmacijo in realizacijo lastnih političnih ambicij,
- predstavnikov komunistične partije in njihov strah pred tem, da jih "vržejo z oblasti",

– povojne emigracije, ki je računala na prevrednotenje medvojne in povojne zgodovine,

– ali ne nazadnje tudi pričakovanja povprečnega Slovenca, da bo Slovenija po osamosvojitvi v dveh letih najmanj Švica, s čimer krog skupin, ki jih bo treba analizirati, še zdaleč ni izčrpan.

Zbornik ob deseti obletnici republike Slovenije prinaša referate s posveta, ki je potekal v Kopru 26. in 27. oktobra 2001.

Avtorji referatov so kolegi zgodovinarji iz Slovenije, Avstrije, Italije, Hrvaške, Francije, Združenih držav Amerike itd.

Cilj organizatorjev posveta je bil prikazati osamosvojitve Slovenije iz čim širšega zornega kota evropske in svetovne javnosti. Ob tem naj omenim, da je ob deseti obletnici samostojnosti Republike Slovenije potekal samo še en znanstveni posvet (v Mariboru v organizaciji Zveze zgodovinskih društev Republike Slovenije), pri katerem pa so sodelovali samo zgodovinarji iz Slovenije. Poleg tega je slovenski del referentov na posvetu v Kopru prikazal razvoj osamosvojitvenega procesa iz "primorskega" zornega kota kakor tudi iz zamejstva. V tem smislu se bosta oba zbornika, kakor upamo, primerno dopolnjevala, saj sta hkrati dve redki publikaciji, ki z dveh zornih kotov osvetlujeta vprašanje osamosvojitve Republike Slovenije.

Naj opozorim, da v zborniku najdete razprave o osamosvojitvenem procesu, ki so jih pisali najboljši strokovnjaki za vprašanja srednje Evrope in Balkana, na primer Sabrina Petra Ramet iz ZDA ali Georges Castelan z univerze Sorbona v Franciji, omeniti pa vsekakor velja tudi odmevne nastope tedanjega predsednika republike gospoda Milana Kučana, zunanjega ministra Republike Slovenije dr. Dimitrija Rupla ali gospoda Janeza Janše in vrste drugih akterjev osamosvojitvenega procesa, ki so s pomembnimi razkritji političnega zakulisja tedanjih političnih odločitev nedvomno prispevali k temu, da zbornik prinaša zares nova in pomembna odkritja v zvezi z osamosvojitvijo Republike Slovenije.

Ta dva zorna kota – pogled iz evropskih držav na proces osamosvajanja in hkrati pričevanja tedanjih slovenskih akterjev, ki so vodili (vojaško in politično) osamosvajanje naše države – dajeta zborniku informacijsko originalnost in svežino, saj je bila vrsta tem, pri katerih so se tedanji akterji osamosvojitve soočili, pravzaprav načetih prvič.

A BRIEF CHRONOLOGY OF THE PROCESS FOR THE INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

Egon PELIKAN

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18

e-mail: egon.pelikan@zrs-kp.si

ABSTRACT

Based on the materials quoted, the article introduces a brief chronology of the Slovene process of independence, taking into account indisputable facts derived from current Slovene historiography. The article aims to provide a temporal framework for all readers of individual contributions in the proceedings.

The brief chronology presents the main facts of the process of independence and highlights those political (foreign and domestic), military and other factors that at the end of the 1980s and the beginning of the 1990s led to the independence and sovereignty by the Republic of Slovenia.

In relation to this process, two topical questions arise: which events represented turning points within the process and which point in time should be defined as the beginning of the processes that resulted in the independence of Slovenia. These questions will at least partially be answered by the contributions presented at the scientific conference.

Key words: Slovenia, independence of Slovenia, war for Slovenia, Yugoslavia, disintegration of Yugoslavia, war in Yugoslavia, slovene politics, political parties, Demos, 1988-1992

LITERATURA

- Drnovšek, J. (1996):** Moja resnica. Ljubljana.
- Janša, J. (1992):** Premiki. Nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992. Ljubljana.
- Jović, B. (2001):** Knjiga o Miloševiću. Beograd.
- Kacin, J. (1991):** Veliki zmagovalec. Maribor.
- Pirjevec, J. (2003):** Jugoslovanske vojne: 1991-2001. Ljubljana.
- Repe, B. (2001a):** Slovenci v osemdesetih letih. Ljubljana.
- Repe, B. (2001b):** Slovenija od medvojne federalne enote preko povojne jugoslovanske republike do samostojne države. V: Od sanj do resničnosti. Ljubljana.
- Repe, B. (2002):** Jutri je nov dan. Ljubljana.
- Rupel, D. (1992):** Skrivnost države. Spomini na domače in zunanje zadeve 1989-1992. Ljubljana.
- Slovenska kronika (1996):** Slovenska kronika XX. stoletja. Ljubljana.